

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ

КАЗКИ ФАНТАСТИЧНІ,
ЧАРІВНІ, ЧУДЕСНІ

УКЛАДАЧ
ОЛЕКСІЙ КОНОНЕНКО

Харків
«Фоліо»
2025

Котигорох, Іван-царевич,
Кухарчич, Сучич і Налетич,
Услужливий Кузьма-Дем'ян.
Коцій з прескверною Ягою
І дурень з ступою новою,
І славний лицар Марципан.

Іван Котляревський

ЧУДЕСНИЙ НЕРЕАЛЬНИЙ СВІТ

Чим глибше людина досліджує світ, тим більше перед нею постає загадок. І однією такою загадкою є те, що малечу і дорослих хвилюють рідні українські пісні й про- стенькі оповідання про смішні витівки тварин, дивовижні пригоди фантастичних богатирів, мудрі притчі, філософські роздуми про життя.

У фольклорі народів світу казки є найдивнішим творінням. Їх початок загубився в пітьмі первісних часів. Правдиво написана історія вже застала казку в усіх народів у стадії повного розвитку поетичної вигадки.

Казці було тісно в манускриптах, її справжнє життя було на вустах народу, у нескутій творчості оповідачів.

Народна казка — вічно жива колективна творчість.

В Україні народна казка набула значного розвитку й поширення. У чарівних казках, як і у творах інших жанрових різновидів, склалася характерна поетика, розвинувся суто народний стиль художнього відбиття дійсності.

«Фантастичні казки дуже давні за походженням, вони виникли на стадії родового суспільства й увібрали в себе риси, притаманні суспільній свідомості, звичаям того періоду. Фантастичні казки створюють свій світ, де також діють люди і тварини, але особливості розвитку дії і характер вимислу в них зовсім інший. Герої фантастичної казки наділені надзвичайною силою, дивовижними можливостями, їм підвладні сили природи. Поряд з героями-богатирями у фантастичних казках зустрічаються і ненаділені незвичайними здібностями герої. Найяскравішим серед них є наймолодший син, який найчастіше носить ім'я Іван. Цей герой нерідко спершу здається дурником, пізніше виявляється, що він справжній герой казки, який проходить через найтяжчі випробування і досягає мети. Часто він долає всі перешкоди не тому, що йому притаманні незвичайні здібності чи сила, а завдяки допомозі чудесних помічників, наявність яких є відмітною рисою фантастичних казок».

Степан Мишанич

Запорукою чудесної допомоги героєві, внутрішнім обґрунтуванням його перемоги в кінці казки

є сміливість, чесність, доброта. Саме ці риси його вдачі викликають прихильність до нього, готовність інших героїв прийти йому на допомогу в боротьбі із силами зла — страшним і могутнім, здавалося б, непереможним багатоголовим змієм, Кощієм Безсмертним, царем Поганином та ін.

У більшості казок жіночі персонажі — дружини героїв, наречені своїми мудрими порадами чи конкретними діями допомагають йому здійснити подвиг.

Часто допомагає героєві добрими порадами або чарівними речами стара бабуся-чарівниця, яка проживає десь у глушині. Чарівні речі — летючий килим, меч-саморуб, сопілка-самограйка, скатертина-самобранка обов'язковий елемент фантастичних казок.

На знак вдячності за порятунок героєві казки самовіддано служать звірі: дістають «живу» і «мертву» воду, відшуковують викрадені чи загублені чудодійні речі. Звірі в казці розмовляють людською мовою, бо інакше казка не була б цікавою.

«Незвичайні герої фантастичної казки діють у незвичайних обставинах, тому час і простір у ній теж своєрідні. Нерідко це відбувається вже у вступі, що переносить нас у казковий світ і ніби програмує подальше сприйняття оповіді, готуючи читача до несподіваних найнеймовірніших пригод її героїв. Події казки зачасти переносяться у далекі краї: “У тій землі, де вже край світу...”, “Десь-не-десь у тридцятому царстві...”; у далеке минуле: “Колись давно, коли кури телят несли, а вівці — писанки...”

“За царя Гороха...”. Простір і час у казці суттєво відрізняються від реального простору і часу. Дістатися в далеке тридесяте царство герою допомагають чудесний кінь, вовк-чарівник, клубочок ниток.

Така особливість часу і простору пов’язана з тим, що специфіка художнього вимислу у фантастичній казці формувалася під значним впливом уявлень наших далеких предків про потойбічний світ».

Степан Мишанич

Як і казки про тварин, фантастичні казки вважаються найдавнішими.

Олексій Кононенко

ХЛОПЧИК-МІЗИНЧИК

Жили собі дід і баба. Були вони дуже бідні — одну тільки конячину мали. От поїхав дід у поле орати, а баба збрала йому на обід: хліба, солі та глек води. Орав, орав — стомився. Лишив конячину в борозні, а сам сів їсти.

Поїв, поглянув на сонце, та як чхне. Розплющив очі — а перед ним хлопчик стоїть завбільшки з мізинчик у золотій шапочці.

— Таточку, — каже хлопчик, — ти відпочинь, я за тебе попрацюю.

— Ти ж такий манюній! Я тебе буду звати Хлопчик-мізинчик. Як ти будеш орати?

— Дуже просто — влізу конячці у вухо та й оратиму.

— Ну йди, — каже дід.

От той і пішов. А по дорозі калюжа.

— Батьку, мені не переступити! — кричить хлопчик. От дід переніс його через калюжу.

Підійшов Хлопчик-мізинчик до конячини, вліз їй у вухо та й оре. Аж їде пан бричкою. Дивиться — край борозни сидить дід, а конячина сама оре. Звелів пан кучерові під'їхати до старого й питає:

— Твоя шкапа?

— Моя.

— А як же вона сама оре?

— У мене синок там.

— Де?

— А в конячині в правому вусі сидить.

Підійшов пан, а у вусі й справді хлопчик, та ще й у золотій шапочці. Сподобалась панові золота шапочка, то він і каже:

— Хлопче, дай мені на весілля золоту шапочку — я женитися маю.

— Тобі дай, а ти не віддаси.

— Ні, віддам, днів за два привезу.

Стягнув Хлопчик-мізинчик з голови шапочку, пан узяв її й поїхав. За два дні доорав хлопчик нивку, вертається додому й каже:

— Ну, матінко, таточку, ви лишайтесь вдома, а я піду до пана по золоту шапочку. Бо він добром не віддасть.

І пішов. Проходить через ліс, а назустріч йому лисиця. От лисиця й питає:

— Хлопчику-мізинчику, куди ти йдеш?

— До пана по золоту шапочку.

— Візьми й мене із собою.

— Та ти не дійдеш.

— Дійду,

— Ну ходімо.

Ішли вони, йшли, от лисиця й каже:

— Хлопчику-мізинчику, втомилась я.

— То лізь до мене в торбу.

Іде далі. Аж назустріч вовк.

— Хлопчику-мізинчику, куди ти йдеш?

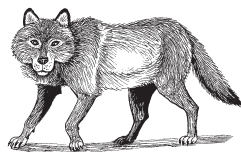
— До пана по золоту шапочку.

— Візьми й мене із собою.

— Та ти не дійдеш.

— Дійду.

— Ну ходімо.

Ішли вони, йшли, вовк і каже:

— Хлопчику-мізинчику, втомився я.

— То лізь до мене в торбу.

Іде далі дрімучим лісом. А назустріч йому ведмідь. То й він, як лисиця та вовк, опинився в торбі.

Дійшов хлопчик до панської господи. Виліз на ворота, гукає:

— Агов, пане, віддай золоту шапочку, бо не минеш напасті, щоб твоїй пані пропасти!

Посилає пан своїх слуг:

— Хапайте цього хлопчика й киньте в хлів до гусей! Нехай його до смерті заклюють.

От ті зараз за нього й кинулися. А він з торби лисицю випустив. Лисиця вискочила, всіх гусей передушила й до лісу втекла.

Виходить хлопчик-мізинчик із двору, виліз на ворота й гукає:

— Агов, пане, віддай золоту шапочку, бо не минеш напасті, щоб вам обом пропасти!

Знову пан наказує своїм слугам:

— Хапайте його та киньте в стайню до коней. Хай його затопчуть.

Ті й кинули. А він випустив із торби вовка, той усіх коней позагризав і до лісу втік.

Хлопчик-мізинчик вийшов зі стайні, виліз на ворота й гукає:

— Агов, пане, віддай золоту шапочку, бо не минеш напасті, щоб вам обом пропасти!

Пан повелів кинути його до биків. Кинули хлопчика до биків, а він випустив із торби ведмедя. Ведмідь усіх биків лапою до смерті позабивав, сам до лісу втік.

Знов хлопчик-мізинчик вийшов на тік, виліз на ворота й гукає:

— Агов, пане, віддай золоту шапочку, бо не минеш напасті, щоб усьому твоєму родові пропасти!

Вкинули хлопчика в колодезь, а він каже:

— Торбо, торбо, виповнюйся водою! Торбо, торбо, виповнюйся водою!

Торба всю воду з колодезя й випила.

Виліз хлопчик-мізинчик з колодезя, виліз на ворота й гукає:

— Агов, пане, віддай золоту шапочку, бо не минеш напасті, щоб вам усім панам пропасти!

— Киньте його в піч, щоб згорів у вогні! — репетує пан.

Слуги — шух його в піч, та він устиг гукнути:

— Торбо, торбо, вилий воду на цегляну колоду!

Торбо, торбо, вилий воду на цегляну колоду!

Вода вилилась, і вогонь умить погас. Вискочив хлопчик із печі, виліз на ворота й гукає:

— Агов, пане, віддай золоту шапочку, бо не минеш напасті, щоб вам усім панам, дукам, багатіям пропасти!

— Посадіть його в скриньку, засипте дукачами, щоб він там задихнувся! — люто вигукнув пан.

Слуги так і зробили. А хлопчик і каже:

— Торбо, торбо, бери гроші!

Торба усе й підбрала. Хлопчик-мізинчик вискочив зі скриньки та й почимчикував додому. Приніс батькам торбу з дукачами й каже:

— Ну, тато, мамо, зробіть тік, розстеліть полотнину, будемо торбу молотити!

Зробили тік. Дід як угріє ціпом по торбі — гроші мов горох, на всі боки й покотилися.

А пан тим часом наказує своїм слугам:

— Викиньте хлопця зі скриньки, бо він там і дуба вріже.

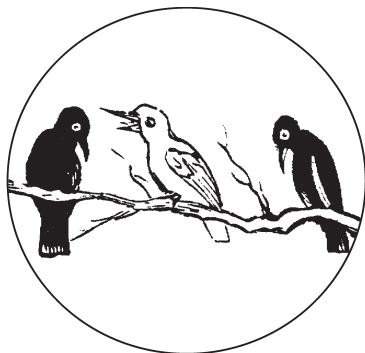
Відхилили кришку, а там ні хлопчика, ні грошей.

Кинувся пан навздогін. Підїхали до дідового току, а гроші — дзелень-дзелень! Пан

кинувся до них, а дід чи то випадково, чи зумисне як лусне пана ціпом по лобі — той і дух спустив.

Так із бабою віку й дожили. А Хлопчик-мізинчик, мабуть, і зараз живе.

ПТАШИНА МОВА

В одному місті жив крамар із дружиною. Народився в них син не по літах кмітливий, назвали його Василем.

Якось обідали вони втрюх, а над столом висів у клітці соловей, та так жалібно наспівував, що крамар не втерпів та й каже:

— Якби знайшовся такий чоловік, що відгадав би, про що соловей наспівує, яку долю віщує, — либонь, ще за життя свого я б віддав йому половину своїх маєтностей, та й, умираючи, заповів би ще немало добра.

А хлопчик — було йому літ шість тоді — позирнув батькові й матері в очі та й каже:

— Я знаю, про що соловей наспівує, от тільки сказати боюся.

— Кажи не криючись! — приступили до нього батьки.

І Василько зі сльозами промовив:

— Соловей віщує, що настане такий час, коли будете мені слугувати: як умиватимусь, батько стане воду на руки зливати, а мати рушника подавати — лице, руки витирати.

Прикро стало від цих слів крамареві та його дружині, й намислили вони звести свого сина зі світу.

Злагодили невеличкий човен, серед темної ночі поклали в нього сонне дитя й пустили в широке море.

На той час випурхнув із клітки соловей-віщун, прилетів у човен і сів хлопцеві на плече.

От пливе човен морем, а назустріч йому корабель на вітрилах летить. Побачив корабельник хлопчика, жаль йому стало, узяв він його до себе, розпитав про все й пообіцяв, що буде глядіти як рідного сина.

На другий день каже хлопчик своєму новому батькові:

— Соловей наспівує, що налетить буря, поламає щогли, пошматує вітрила; треба шукати затишку.

Та корабельник пустив це повз вуха.

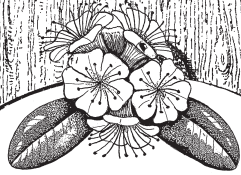
Раптом і справді зчинилася буря, поламала щогли, пошматувала вітрила.

Що тут робити, минулого не вернеш. Поставили нові щогли, полагодили вітрила й попливли далі.

А Василько знов каже:

— Соловей наспівує, що назустріч ідуть дванадцять кораблів, усі розбійницькі, в полон нас візьмуть!

Цього разу корабельник послухався, пристав до острова, й невдовзі побачили, як ті дванадцять

От пливе човен морем,
а назустріч йому корабель на
вітрилах летить. Побачив
корабельник хлопчика, жаль
йому стало, узяв він його
до себе, розпитав про все
й пообіцяв, що буде глядіти як
рідного сина.

ЗМІСТ

ЧУДЕСНИЙ НЕРЕАЛЬНИЙ СВІТ. <i>Олексій Кононенко</i>	4
ХЛОПЧИК-МІЗИНЧИК	8
ПТАШИНА МОВА	13
ПРО ДІВЧИНУ МАРУСЮ	18
КРИВЕНЬКА КАЧЕЧКА	21
ПРО СИРІТКУ КАТРУСЮ	25
ДИВОВИЖНИЙ КАМІНЬ	32
ПРО НАРЕЧЕНУ СВИНКУ	36
ЩАСТЯ	41
ПРО ЖАР-ПТИЦЮ ТА ВОВКА	48
ПРО БІДНОГО ЧОЛОВІКА ТА ВОРОНЯЧОГО ЦАРЯ	55
ЦАРІВНА-ЖАБА	64
ЧАРІВНЕ ГОРНЯТКО	75
ПРО БІДНОГО МАКСИМА ТА ЛАСТІВОЧКУ	82
ПРО БІДНОГО ХЛОПЦЯ ТА ЧАРІВНИЙ ПЕРСТЕНЬ	88
ЗЛИДАРСЬКА ТОРБА	93

ІВАН-ЦАРЕВИЧ ТА МАР'ЯНА, ПРЕКРАСНА КОРОЛІВНА.....	99
ЯЙЦЕ-РАЙЦЕ.....	126
ЯК КОЗАК КОРОЛІВНУ ПОРЯТУВАВ.....	139
КАЗКА ПРО МОЛОДИЛЬНІ ЯБЛУКА Й ЖИВУ ВОДУ .	145
ПРО ЩАСЛИВОГО ЧОЛОВІКА.....	157
ПРО ДІВЧИНУ-ЧАРІВНИЦЮ.....	169
ПРО ЦАРСЬКОГО СИНА	174
СКАМ'ЯНІЛЕ ЦАРСТВО	181
ТРОЄ БРАТІВ І ЗОЛОТА ЯБЛУНЯ	186
БЕЗРУКА ДІВЧИНА.....	193
ДОМОВИК І ВЕДМІДЬ	204
ЯК ЧОЛОВІК ЗІ ЗМІЄЮ СУДИВСЯ	212
ПРО СРІБНОГО КОНЯ.....	217
ЯК БІДНА ДІВЧИНА СТАЛА ЩАСЛИВОЮ	223
ЯК НАЙМИТ ГАВРИЛО ПРОВЧИВ ПАНА	227
НАЙШЛА КОСА НА КАМІНЬ.....	234
МУЗИКАНТ-ЧАРОДІЙ.....	238
НАЙМУДРІШИЙ АНДРІЙ	241
ПРО БАГАТОГО ЗАЗДРІСНОГО БРАТА.....	247
СИНЯ СВИТА НАВИВОРИТ ЗШИТА	251
БЕЗІМЕННИЙ ПРИБЛУДА	256
ЗМІЄВІ ВАЛИ.....	264
ДІД І РАК	267
ПРИГОДИ ХЛОПЦЯ ШЕВЧИКА	270
ГОРЩИК КАШІ.....	279
ПРО БРАТІВ-ЛЕБЕДІВ.....	281
ПРО ХЛОПЧИКА-МІЗИНЧИКА.....	289
ІВАН-ПОБИВАН.....	297

ЛІНИВЕЦЬ	310
НЕБОЯКА	316
МАРУСЯ ТА ОЛЕСЬ	331
ПРО НАЙМИТА ДАНИЛА	337
ПРО СЕСТРИЧКУ ТА БРАТИКА	343
ДОШКА ІЗ ЗАГАДКОЮ	349
КІНЬ-ПОМІЧНИК	362
ЧАРІВНА СОПІЛКА	376
ЗАЄЦЬ-СЛУГА	382
ТРИ БІЛІ ТРОЯНДИ	392
ПРУДКИЙ ГОНЕЦЬ	399